

УДК 321.1

Крицька І. О., студентка 5-го курсу Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого

Відповідальність корпорацій за кримінальні правопорушення за законодавством України та зарубіжних держав у контексті міжнародних договорів

Надано характеристику відповідальності корпорацій у провідних зарубіжних державах. У статті також розглянуті основні міжнародні документи, присвячені питанням боротьби з корпоративною злочинністю. Проаналізовано сучасний стан українського кримінального законодавства щодо відповідальності корпорацій за кримінальні правопорушення та подальші напрямки його розвитку.

Ключові слова: корпоративна злочинність, відповідальність корпорацій, міжнародні конвенції, боротьба з корупційними правопорушеннями, транснаціональна організована злочинність.

Дана характеристика ответственности корпораций в ведущих зарубежных государствах. В статье также рассмотрены основные международные документы, посвященные вопросам борьбы с корпоративной преступностью. Проанализировано современное состояние украинского уголовного законодательства относительно ответственности корпораций за уголовные правонарушения и дальнейшие пути его развития.

Ключевые слова: корпоративная преступность, ответственность корпораций, международные конвенции, борьба с коррупционными правонарушениями, транснациональная организованная преступность.

Characterized corporate responsibility in leading foreign countries. The article also describes the main international documents dealing with the fight against corporate crime. Analyzed the current state of Ukrainian legislation on criminal liability of corporations for criminal offenses and further ways of its development.

Keywords: corporate crime, corporate responsibility, international conventions, the fight against corruption offenses and transnational organized crime.

Актуальність теми. У соціальній, економічній та політичній сферах життя сучасного суспільства все більшу роль відіграють великі промислові організації – корпорації. Вони володіють великою економічною та технічною потужністю. Це приховує в собі великий потенціал ризиків, небезпечний як техногенними аваріями, масовими забрудненнями та отруєннями, так і економічними та соціальними втратами для суспільства та його громадян. При цьому корпорації представляють собою внутрішньо складно організовані та непрозорі для зовнішнього спостереження організації. А це часто не дозволяє виявити конкретну винну у злочинному діянні корпорації фізичну особу.

Кримінальне законодавство України єдиним суб'єктом, який може вчинити діяння, що є суспільно небезпечним та кримінально караним, вважає виключно фізичну особу. Проте як свідчить практика та світовий досвід, не лише людина в своїх власних інтересах заради своєї власної вигоди може вчинити злочин. Протиправне діяння може вчинятися в інтересах певної обмеженої групи людей, які об'єднані в єдину організацію – корпорацію, тобто в інтересах самої корпорації.

Якщо дивитися на корпорацію ширше, то це держава в зменшеному вигляді, але яка, на відміну від останньої, має за свою мету - отримання прибутку. Заради отримання прибутку корпорації інколи вимушені, а часом навмисно йдуть на колосальні жертви, ризикуючи не тільки своїми активами, а й людськими життями [1].

Так, закордонні вчені відзначають: для того щоб зберегти прибуток, втриматися на нестабільному ринку, зменшити витрати компанії, виплатити заробітну плату, усунути конкурентів з бізнесу, корпорації допускають забруднення довкілля, беруть участь у фінансових махінаціях та маніпуляціях, фіксують ціни, створюють і підтримують небезпечні умови праці, свідомо виробляють недоброякісні шкідливі продукти тощо.

Об'єктом дослідження виступають *форми закріплення відповідальності* корпорацій за суспільно-небезпечні діяння, які фактично містять ознаки злочину. У світовій практиці правового регулювання інституту кримінальної відповідальності корпорацій склалося три базові моделі: 1) ґрунтується на традиційній конструкції кримінальної відповідальності юридичних осіб, за якої юридична особа поряд з фізичною особою розглядається в якості самостійного суб'єкта злочину; 2) передбачає лише адміністративну відповідальність корпорацій за причетність до злочину («квазікримінальна відповідальність»); 3) заходи кримінально-правового впливу до корпорацій, які водночас не виключають відповідальності фізичних осіб.

У різних державах склалися різні моделі закріплення в законодавстві відповідальності за правопорушення, які вчиняються від імені та/або в інтересах корпорації. Це можна пояснити різними підходами до розуміння інституту вини та взагалі можливості притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності. Однак одна з цих базових форм відповідальності обов'язково повинна бути передбачена, на що акцентується увага багатьох міжнародних договорів. Розглянемо основні з них.

Згідно зі ст. 26 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції кожна держава-учасниця, зокрема, забезпечує застосування щодо юридичних осіб, які притягуються до відповідальності відповідно до цієї статті, ефективних, домірних і таких, що здійснюють стримувальний вплив, кримінальних або некримінальних санкцій, у тому числі грошових. Щодо кримінальної відповідальності, Конвенція за корупцію передбачає прийняття таких законодавчих та інших заходів, які можуть знадобитися для забезпечення того, щоб юридичні особи могли бути притягнуті до відповідальності. Втім, відповідальність юридичних осіб може носити також цивільно-правовий або адміністративно-правовий характер [2].

Декларація Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з корупцією та хабарництвом в міжнародних комерційних операціях, визнаючи необхідність сприяння зміцненню соціальної відповідальності приватних та державних корпорацій, у тому числі транснаціональних корпорацій, зобов'язує держав - членів приймати ефективні та конкретні заходи з боротьби з усіма формами корупції, хабарництва та пов'язаними з ними протиправними діями у міжнародних комерційних операціях, зокрема, забезпечувати ефективне застосування чинних законів, що забороняють хабарі у міжнародних комерційних операціях [3].

Варто зазначити також про Конвенцію Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) з боротьби з підкупом іноземних посадових осіб при здійсненні міжнародних комерційних угод від 22 листопада 1997. Україна поки що не приєдналася до цієї конвенції, але в рамках плану співробітництва з Організацією економічного співробітництва та розвитку на 2013-2016 роки, таке приєднання передбачається у наступні два роки. Так, ця Конвенція вказує на прийняття необхідних заходів, що передбачають відповідальність юридичних осіб за підкуп іноземної посадової особи.

Рамкове рішення Ради Європейського Союзу "Про боротьбу з корупцією в приватному секторі" щодо санкцій, які можуть бути застосовані до юридичних осіб,

передбачає такі несприятливі наслідки, як:

- a . заходи, що тягнуть за собою позбавлення можливості користуватися пільгами чи допомогою з боку публічної влади;
- b . заходи, що накладають тимчасову або постійну заборону на здійснення комерційної діяльності;
- c . поміщення під судовий нагляд або
- d . розпуск в судовому порядку [4].

У спеціальному керівництві Групи розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (The Financial Action Task Force on Money Laundering, FATF) говориться про те, що ефективне впровадження зазначених Рекомендацій допомагає захистити спеціалізовані установи (такі, як банки, фондові компанії, страхові компанії, валютні дилери і системи грошових переказів) та інші спеціалізовані бізнеси і професії (такі, як казино, юристи, бухгалтери, агенти з операцій з нерухомістю, дилери по роботі з дорогоцінними металами та камінням, і постачальники трастових послуг та послуг компанії) за допомогою вимоги, щоб їх власники, інспектори і службовці були належним чином відібрані і мали відповідні системи дотримання [5].

Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. у статті 10 розглядає питання відповідальності юридичних осіб. Зокрема, Кожна Держава-учасниця вживає таких заходів, які з урахуванням її правових принципів можуть знадобитися для встановлення відповідальності юридичних осіб за участь у серйозних злочинах, до яких причетна організована злочинна група, і за злочини, визнані такими відповідно до статей 5, 6, 8 і 23 цієї Конвенції. За умови дотримання правових принципів Держави-учасниці відповідальність юридичних осіб може бути кримінальною, цивільно-правовою або адміністративною. При цьому, покладання такої відповідальності не завдає шкоди кримінальній відповідальності фізичних осіб, які вчинили злочини. Кожна Держава-учасниця, зокрема, забезпечує застосування щодо юридичних осіб, які притягуються до відповідальності згідно з цією статтею, відповідних ефективних кримінальних або некримінальних санкцій, які здійснюють стримуючий вплив, включаючи грошові санкції [6].

Подібні норми містяться і у Міжнародній конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму. Зокрема, у статті 5 йде мова про те, що відповідно до принципів свого внутрішнього законодавства держава вживає необхідних заходів для того, щоб можна було притягнути юридичну особу, яка знаходиться на її території або заснована згідно з її законами, до відповідальності в разі вчинення фізичною особою, відповідальною за управління цією юридичною особою або контроль за нею, яка виступає в своєму офіційному статусі, злочину, зазначеного в статті. Така відповідальність може мати кримінальний, цивільний або адміністративний характер [7].

Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) містить перелік 14 складів злочинів, з якими сторони держави, що є сторонами Конвенції, мають боротися для подолання корупції. До таких віднесли: давання хабара національним державним посадовим особам; одержання хабара національними державними посадовими особами; хабарництво членів національних представницьких органів; хабарництво іноземних державних посадових осіб; хабарництво членів іноземних представницьких органів; давання хабара у приватному секторі; одержання хабара у приватному секторі; хабарництво посадових осіб міжнародних організацій; хабарництво членів міжнародних парламентських асамблей; хабарництво суддів і посадових осіб між-

народних судів; зловживання впливом; відмивання доходів, отриманих від злочинів, пов'язаних із корупцією; фінансові злочини [8].

Таким чином положення вищезазначених міжнародних документів передбачають обов'язок нашої держави забезпечити застосування щодо юридичних осіб, які притягуються до відповідальності у зв'язку з вчиненням злочинів, ефективних, доцільних і таких, що мають стримуючий вплив (в тому числі кримінальних) санкцій.

Варто зазначити, як подібні заходи передбачені у законодавстві інших держав, адже там практика вчинення корпораціями злочинів є досить поширеною. Зокрема, можна навести кілька прикладів. Однією з найбільш гучних справ є справа відносно німецького концерну Siemens AG, що працює в області електротехніки, електроніки, енергетичного устаткування, транспорту, медичного устаткування і т.д. У 2008 р. Федеральний суд у Вашингтоні наклав на компанію штраф у розмірі 450 млн доларів Міністерству юстиції США і 350 млн доларів за дачу хабарів [9].

В Англії інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб розвивався, значною мірою, завдячуючи рішенням, що приймаються Палатою лордів. Одне з рішень, прийняте нею ще в 1915 році, яке стосувалося сфери цивільного права, містило положення про те, що деякі керівники юридичної особи тотожні їй, оскільки їх дії, що здійснюються на користь організації, завжди розглядаються судами як дії самої організації. Це важливе для відповідальності юридичних осіб положення отримало назву «принцип ототожнення». У даний час кримінальну відповідальність в Англії можуть нести не тільки юридичні особи, але і будь-які неінкорпоровані організації, тобто товариства, що не мають статусу юридичної особи [10, с.8].

Покарання, передбачені в англо-американському праві для корпорацій, мають здебільшого майновий характер. Як правило, це штраф, рідше — конфіскація майна. У разі несплати штрафу на майно корпорації може бути накладений арешт. Однак в американській судовій практиці випадки залучення корпорацій до кримінальної відповідальності украй рідкісні. Зазвичай корпорації укладають угоду про визнання вини або відшкодовують збиток, щоб уникнути відповідальності чи призначення тюремного вироку конкретним фізичним особам — службовцям корпорації [10, с.8].

Що стосується відповідальності корпорацій за екологічні злочини, то досить цікавим є досвід Китаю, де в Кримінальному кодексі збільшено число і розмір покарання, а також використаний принцип “подвійного покарання”: якщо екологічний злочин скоєно організацією, то крім штрафу, що накладається на організацію, до кримінальної відповідальності притягується особа, безпосередньо відповідальна за дане діяння, або перша особа організації. Дана міра в Китаї позитивно позначилося на припиненні дій, що завдають шкоди навколишньому середовищу з боку організації та фізичних осіб, що прагнуть до отримання економічної вигоди [11, с.118].

При цьому в деяких країнах (Фінляндія, Польща, Угорщина, Боснія і Герцеговина, Литва, Швейцарія, Індія) в основу умов корпоративної (колективної) кримінальної відповідальності законодавцем закладається злочинна корпоративна культура. Так, однією з умов корпоративної кримінальної відповідальності у Фінляндії є відсутність належної турботи, необхідної для запобігання злочину [12, с.53].

Отже, законодавство іноземних держав передбачає багато сфер діяльності, де кримінальна відповідальність покладається безпосередньо на корпорації: постачання споживачам продуктів, небезпечних для життя або здоров'я, порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, фінансових домовленостей і

т.д. При цьому перелік злочинів, за які корпорації можуть притягати до кримінальної відповідальності, дедалі розширюється.

Варто зазначити, що українське кримінальне законодавство на сучасному етапі розвитку зазнає помірного реформування в цьому напрямку. Так, Верховна Рада 23 травня 2013 ухвалила законопроект, що вводить можливість застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб. Закон вносить зміни до Кримінального кодексу України (новий розділ XIV-1), які дозволяють притягати корпорації до відповідальності за тероризм (та фінансування тероризму), хабарництво, незаконне збагачення та зловживання впливом [13].

Законопроект N2990 “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України спрямований на виконання плану дій щодо лібералізації Європейським союзом візового режиму для України щодо відповідальності юридичних осіб)”. Він набирає чинності з 1 вересня 2014 року.

Таким чином, влада України обрала для держави саме третій підхід до закріплення відповідальності корпорацій у кримінальному законодавстві. Втім, не всі злочини, які на практиці вчиняються корпораціями, увійшли до переліку злочинів, відповідальність за які передбачена для корпорацій новим законом. Отже, актуальним залишається питання подальшого реформування і розширення цього кола злочинів.

Багатьма вченими відзначається необхідність притягнення юридичних осіб до відповідальності за екологічні злочини: «Існуюча практика реалізації норм екологічного права, що дозволяють зупинити діяльність підприємства, заборонити випуск екологічно шкідливої продукції при негативному впливі на навколишнє середовище не може вирішити проблеми боротьби з отруєнням і забрудненням природи, оскільки не розроблений механізм їх дії, механізм повної компенсації збитку, заподіяної екологічним правопорушенням здоров'ю громадян. Зокрема, неможливо і нікому пред'явити позов у суді від імені населення до заводів, що випускають екологічно недосконалі автомобілі чи іншу шкідливу продукцію» [14].

В юридичній літературі розгорнулася ціла дискусія про встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб за вчинення екологічних злочинів. Деякі автори пропонують розглядати юридичні особи специфічним знаряддям злочину в тих випадках, коли юридична особа спеціально створюється для вчинення злочину. За введення кримінальної відповідальності юридичних осіб, які вчинили екологічні злочини, висловлюється Е.Н.Жевлаков. На його думку необхідність встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб диктується не тільки важкою екологічною ситуацією, а й перспективами подальшого негативного впливу на природне середовище різних галузей господарювання. На даний час, враховуючи кримінальну обстановку, яка склалася в екологічній сфері, введення даного інституту допоможе вирішити позначену проблему і буде спрямоване на попередження екологічної злочинності. При цьому, враховуючи особливості українського населення, пропонуємо при скоєнні екологічного злочину залучати до кримінальної відповідальності як юридичну особу (майнові еколого-відновлюючі санкції), так і особу, безпосередньо відповідальну за дане діяння, а також першу особу організації, без якої не може бути прийнято рішення про порушення закону. Це буде дієвим превентивним заходом [11, с.117-118].

Крім того на сьогоднішній день невід'ємною проблемою для всіх корпорацій стає кіберзлочинність. Останні дослідження SANS показують, що в 2008 році кібершпionaж, фінансований “організаціями з багатими ресурсами”, які представляють як державний, так і приватний сектор, став отримувати все більш широке поширення. Пояснюється

це бажання керівництва компаній домогтися певних переваг при веденні ділових переговорів. За словами директора SANS з науки Алана Поллер, вже в процесі встановлення відносин з потенційними партнерами компанії часто наймають хакерів, які зламують ІТ-системи інших організацій і викрадають звіди інформацію, що представляє для їх замовників при веденні переговорів неабияку цінність [15].

Отже, виходячи з вищезазначених даних досить актуальним та перспективним видається питання щодо можливості подальшого закріплення у вітчизняному кримінальному законодавстві відповідальності корпоративних утворень за комп'ютерні злочини (кіберзлочинність), оскільки найчастіше ці злочини вчиняються на замовлення та в інтересах корпорації.

Підводячи підсумок, можна констатувати той факт, що лише незначна частина корпорацій притягається до відповідальності. Більшість же діянь, вчинених великими компаніями, залишається непокараними. Та навіть притягнення до відповідальності (якщо мова йде про цивільну та адміністративну відповідальність) не досягає мети як загальної, так і особистої превенції, тому що застосування санкцій не змушує відмовитися від протиправної діяльності не тільки ті корпорації, які успішно уникають правосуддя, але і фірми, щодо яких вже були застосовані правові заходи впливу.

Виходячи з цього можна зробити висновок, що доки протиправні діяння корпорацій не будуть визнаватися злочинами на законодавчому рівні, доти відповідальність за них не нестиме жодного сенсу, оскільки не враховує ступеня їх суспільної небезпечності.

Закріплення у вітчизняному кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві поняття відповідальності корпорацій за ці злочини стало би важливим кроком, який сприяє інтеграції України у європейський правовий простір, а також стимулювало би зростання культури корпоративного управління, збільшило ефективність відшкодування шкоди від злочинної діяльності, оскільки корпорація більш платоспроможна, ніж її окремі працівники. Це диктується міжнародними документами, учасницею яких є Україна, а також практикою провідних держав світу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рецензия на книгу «International Corporate Legal Responsibility», ed. by Tully S., Wolters Kluwer, 2013, pp. 600 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.legalabstract.ru/2013/09/blog-post.html>
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 (ратифіковано ЗУ № 251-16 від 18.10.2006) [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_c16
3. Декларація Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з корупцією і хабарництвом у міжнародних комерційних операціях від 16.12.1996 [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_369
4. Рамкове рішення Ради N 2003/568/ПВД про боротьбу з корупцією в приватному секторі від 22.07.2003 № 2003/568/ПВД [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_945
5. Сорок Рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) від 25.09.2003 [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/835_001
6. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. Прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_789/print1365449014492174
7. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму від 09.12.1999 (ратифіковано ЗУ від 12.09.2002) [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_518
8. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 27.01.1999 № ETS173 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/>

laws/show/994_101

9. Антонова Е.Ю. Уголовная ответственность корпоративного (коллективного) субъекта за коррупционные преступления / Журнал “НВ: Вопросы права и политики”, 2013. - №3 [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://e-notabene.ru/lr/article_568.html

10. Кузьмін Р. Кримінальна відповідальність юридичних осіб (корпорацій) за господарські злочини / Вісник Національної академії прокуратури України. — 2010. — № 4 (20). — С. 7 — 10.

11. Тарайко. В.И. О направлениях совершенствования мер уголовно-правового противодействия экологической преступности / В. И. Тарайко // Экология и уголовное право. - Краснодар : ЭДВИ, 2011. - С.111-118

12. Антонова, Е. Ю. Корпоративная культура в контексте предупреждения корпоративной преступности / Е. Ю. Антонова. // Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права.-2013. - №1. - С.50—58 [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://cj.isea.ru/pdf.asp?id=16512>

13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб. Верховна Рада України; Закон від 23.05.2013 № 314-VII [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/314-18>

14. Антонова Е. Ю. Концептуальные основы корпоративной (коллективной) уголовной ответственности: автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1442174>

15. Метт Хайнс. Кибершпионаж на службе корпораций. [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.osp.ru/news/articles/2008/4/4720091>

УДК 34:343.9

Раковська Ю. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри загально-правових дисциплін Черкаського факультету НУ «ЮОА»

Фальсифікат лікарських засобів як найприбутковіший вид транснаціональної злочинної діяльності

Стаття присвячена одному із найприбутковіших видів бізнесу сучасності, який стрімко збільшується в усьому світі та продовжить зростати — фальсифікату лікарських засобів, прибутковість якого має всі шанси перевищити дохід від торгівлі зброєю, наркотичних засобів, торгівлі людьми.

Ключові слова: фальсифікат лікарських засобів, фармацевтика, злочинний бізнес, «білий» фальсифікат, «чорний» фальсифікат.

Статья посвящена одному из прибыльных бизнесов современности, который стремительно увеличивается во всем мире и продолжит расти — фальсификату лекарственных средств, доходность которого имеет все шансы превзойти доход от торговли оружием, наркотических средств, торговли людьми.

Ключевые слова: фальсификат лекарственных средств, фармацевтика, преступный бизнес, «белый» фальсификат, «черный» фальсификат.

The article is devoted to one of the most profitable businesses of today that is growing rapidly around the world and it will continue to grow — counterfeit medicines, the profit from which has many chances to surpass the income from trade in arms, drugs and human trafficking.

Key words: counterfeit medicines, medicines, criminal business, “white” falsification, “black” falsification.